

МІФОПОЕТИЧНА ПАРАДИГМА ПОЕЗІЇ ІРИНИ ЖИЛЕНКО

У статті досліджується специфіка міфопоетичної парадигми І.Жиленко. Визначаються естетичні функції домінуючих у її художньому світі міфологем, вивчається їх творча трансформація в авторський текст.

Ключові слова: поетика, міфологема, образ, ліричний герой.

Л.А.Чередник. Мифопоэтическая парадигма поэзии Ирины Жиленко

В статье исследуется специфика мифопоэтической парадигмы И.Жиленко. Определяются эстетические функции доминирующих в ее художественном мире мифологем, изучается их творческая трансформация в авторский текст.

Ключевые слова: поэтика, мифологема, образ, лирический герой.

L.A.Cherednyk. Mythopoetic paradigm of Iryna Zhylenko's poetry

There is researched the specific of mythopoetic paradigm of Iryna Zhylenko. There are defined the esthetic functions of dominating myths in her fiction world, and their artistic transformations in the author's composition.

Key words: the poetics, the myths, the image, the lyrical hero.

Відома українська поетеса Ірина Жиленко увійшла в сучасну українську літературу в період «шістдесятництва», який розкрив багато нових імен. Творчий шлях поетеси був нелегким, але труднощі не злякали її і не змусили зрадити свої ідеали.

На превеликий жаль, до цього часу доробок І.Жиленко не поціновано належним чином, хоча її творчість є невід'ємною частиною культуротворчого і літературотворчого процесів другої половини ХХ століття. За словами М. Коцюбинської, цю поетесу «критика аж ніяк не розбестила увагою» [3, с. 8]. Та останнім часом спостерігається спалах зацікавленості до творчості письменниці. Серед дослідників, які належно поцінували її спадок, слід назвати М. Коцюбинську, Л.Тарнашинську,

М.Штолько, Д.Дроздовського, О.Коцарева. Та попри ці розвідки, оригінальна творчість поетки потребує ґрунтовних досліджень.

Мета даної статті – з'ясувати складники художньої концепції Ірини Жиленко, дослідити символічну й образно-метафоричну структуру, міфопоетичне підґрунтя її поезій.

На думку більшості літературознавців, творчість Ірини Жиленко вирізняється вишуканістю строфіки, витонченістю вибору образних засобів, у поєднанні з музичною виразністю. Авторка створює особливий художній світ, в якому дивовижно переплітається реальність і казковість. Це поезія надзвичайно душевна і щира, у ній відчувається прагнення до естетичної гармонії, любові, сповідування доброти як найвищої цінності у житті.

Особливу роль у ліриці поетеси належить образу світла, яке пронизує усю її творчість. Так, царство світла створено у вірші «І світла алея...»:

Гроза відкотилась...

І змиті дощем на зорі,

в мені засвітились

акацій стрункі ліхтарі.

І світла алея...

І пляж, і старенький причал... [2, с. 48].

І «пломеніючий сад», і «засипаний квітом будиночка сонячний дах», і «світла алея» – усе навкруги, омите теплою літньою зливою, постає оновленим і сяючим. У поезії дивовижно поєднуються дві життєдайні стихії: світло і вода. Вони й наповнюють усе довкілля особливою магією, яка проникає у душу ліричної героїні, стає її єством, тією «сліпучою водою», з якої й народжується натхнення, ні з чим незрівнянне бажання «*розкрити вікно в пломеніючий сад. // І в чистому зшитку найперший свій вірш написати*» [2, с. 48].

І.Жиленко зуміла зберегти чистоту дитячого світосприйняття й уміння бачити незвичайне у буденних речах. Це особливо відчутно у її дитячих поезіях. Наприклад, привертає увагу вірш «Гном у буфеті», пройнятий

теплим сімейним затишком і милими дитячими спогадами. Перед очима читача проходять три покоління родини (дідусь, мама героїні і вона сама), сімейні реліквії (старий буфет, вазочки, позолочені сервізи, музична скринька). А ще – гном, маленький казковий чоловічок у багряному ковпачкові, який багато століть живе у старому буфеті. Прийом персоніфікації допомагає «олюднити» казкового персонажа, зробити його теж членом великої родини, без якого вже неможливо уявити життя. Адже гном може розповісти багато цікавого про молодого дідуса, дитинство мами, та й пам'ятає безліч кумедних пригод самої оповідачки. Він дуже чемний, любить «какао пить, смоктати м'ятні гостинці, довго і солодко спати в старій музикальній скринці» [1], роздавати слухняним дітлахам шоколадки і докоряти пустунам, золотити на свята сервізи й творити ще багацько усіяких див. Поезія сповнена розмаїтих чарівних звуків: пісенька цвіркуна-музиканта, шарудіння цукеркової обгортки, дитячий сміх, ніжний передзвін буфетних шибок, зітхання і буркотіння старого гнома, який «і гупа, і плямка в куточку, і нашіптує дітям казки» [1]. Усе це створює неповторний сімейний затишок, який так потрібен кожному з нас і повертає у незабутнє дитинство.

Образ гнома неодноразово використовується поетесою, при чому в різних варіаціях, що відповідає його двозначності. Як відомо, ці маленькі карлики бувають добрими і злими. Добрі, зрозуміло, допомагають людям. А ще гноми часто охороняють земні надра, і тоді вони лякають людей. Живучи глибоко в землі, ці казкові чоловічки пов'язані зі світом мертвих, оскільки супроводжують душі людей у потойбічних світ.

Традиційний образ міфологічного персонажа у вірші І.Жиленко «Гном» набуває нового забарвлення:

*Все я знаю, коли я помру
Стану гномом в атласнім жилеті,
По мені буде гном'ячий труд
Золотить на сервізах букети [1].*

У цій сумній поезії з'являється метафоричний образ гнома, що стає символом людини, яка крізь усе життя змогла пронести чистоту дитячого світосприйняття. А ще спливають роздуми про життя і смерть. Сумний момент смерті героїня сприймає з філософського погляду: смерті немає, це лише момент переродження, прозріння, осяяння, перехід в інший світ, початок нового життя. Як відомо, саме так трактується смерть і у Святому Письмі.

Вірш сповнений алюзіями з вірша «Гном у буфеті». Тут і його червоний каптурець, і скринька (але вже порцелянова), і хороші манери, і цвіркун-музикант, і маркіза, і делікатні порцелянові дами. І стає гном «не герой, не пророк, не мудрець», а звичайнісіньким стареньким дідусем, який любить «цукор і кмин, малиновий лікер і гостинці» і вічно живе у нашій уяві:

*І століття, і друге, і третє,
В час, коли за віконечком сніг
У старенькім картатім жилеті
Буду жити на радість поетам
І малятам казки бубоніть*[1].

Велика мудрість поетеси полягає у тому, що вона вірить у вічність життя і дарує надію на його нескінченність читачеві.

Подібна думка виникає у письменниці неодноразово. У своїх мемуарах «Номо feriens» («Людина, яка святкує») вона писала: «...Або все на світі – життя, і смерті немає взагалі. Або все на світі – смерть, і немає життя. Оскільки вирішити це неможливо і треба просто вибирати на віру, то чому би не вибрати перше? Я і вибираю. І вже знаю, що не буде кінця у цьому дощовому осінньому дні на дачі. І ніколи не згасне остання малинова квіточка на сухій мальві» [3, с. 168].

Продовження теми життя і смерті знаходимо й у вірші «Червоні черепиці».

*Червоні черепиці, оранжеві коти.
А я біжу по східцях, од сонця золотих.*

Я трішечки дитина. А трішечки вже й ні.

Горошок синій-синій збігає по стіні[4, с. 78].

Твір можна назвати поетичною біографією ліричної героїні, за якою відчувається відлуння голосу самої авторки. Образи сходинок, якими стрибає героїня, сприймаються як метафора людського життя. Кожна сходинка – це певний період буття: дитинство, юність, зрілість, старість, згасання. Читач спостерігає за безтурботним маленьким дівчам, яке поступово дорослішає, стає дружиною, мамою, бабусею. А далі – Вічність... Але навіть відхід за межу не сприймається ліричною героїнею (та й самою авторкою) чимось сумним:

І сімдесят, і далі... І ще, і ще – і все!

Хтось тяжко зариває. Хтось квіти принесе.

По східцях, як по гамі, донизу – о печаль!

І плаче донька-мама і донька-онуча.

Червоні черепиці на пагорбах горять.

Мені ж ласкаво спиться... Кому там докорять

Це так було красиво – збігати

по сходах

вниз

Горошок синій-синій, і повні очі сліз...[4, с. 78].

Та образ червоних черепиць і оранжевих котів, який проходить через увесь твір, вносить мотив веселості, жвавості, мотив життя, вічної молодості душі.

Невипадковим є рефрен «горошок синій-синій». Це пояснюється символікою синього кольору. Як відомо, цей колір пов'язаний із значенням таїни, спокою, містики, святості, благородства, високої божественності. Недарма одяг Христа і Богородиці на іконах і картинах часто був саме синього кольору. Останній незакінчений рядок підкреслює невидимий зв'язок з іншим світом – царством вічності і спокою.

Світ реальний і ірреальний химерно переплітається й у вірші «Жар-птиця». Композиція твору побудована на контрастах: з одного боку південна екзотична птиця, яскрава і золота, «з очима-намистинками», а з іншого – «вся вороняча орава», галаслива і заздрісна. Жар-птиці живеться нелегко, адже її не сприймають гави, вважають «чужою і непристойно яскравою», тримають у клітці. Можливо, саме через це вона й захворіла, а морозна погода лише привід для цього. Фінал вірша оптимістичний: чарівна птаха лікується, «п'є молоко, клює родзинки, чита «Барвінок» і «Мурзилку» [1].

Пішли на лад у неї справи.

І скоро знов злетить вона

на злість лихим, кульгавим тавам,

на новорічну радість нам! [1].

Так елемент казковості допомагає поетесі ненав'язливо говорити про складні питання буття: вічну боротьбу добра і зла, яка завжди точиться у світі. Та все ж таки добра більше (сама пташка, яка злетіла, освітила все довкола у столиці, принісши людям радість і щастя, її добрі друзі) і воно перемагає.

Цікавим є й використання у творах давнього фольклорного образу підкови – традиційного символу успіху й щастя. Героїня вірша «Підкова» знайшла незвичну річ – золоту підкову коня Діда Мороза. Ця пригода сколихнула усіх, «аж розгубились в небі літаки». І знову у художній світ твору входить тема добра і зла. Безкорисливість ліричної героїні, яка вирішила повернути втрачену підкову Дідусеві Морозу, не може збагнути натовп роззяв, які є втіленням міщанського світогляду.

Казковість світу створюється ще й за допомогою символіки кольорів. І.Жилено узагалі вважають неперевершеною майстринею словесного акварельного малюнка.Різнобарвний сніг (зелений, рожевий, фіалковий, голубий), який бачить героїня, є свідченням не дивацтва, а її незвичайної душі, здатної сприйняти земну красу.

Багатовимірністю звучання вирізняється лірична поезія «Зимовий мотив з візитом пічника», у якій виникають роздуми про духовне зростання. Це шлях тривалий і складний, але прагнення до досконалості здавна оспівувалося в усіх народів. У людській душі завжди борються два начала: земне й небесне. У залежності від того, що переможе, складається і життєвий шлях особистості:

*Душа земне переросла,
небесного ще не сягнула,
краєчок неба одгорнула
на рівні серця і чола —
заплакала і геть пішла...*

Бо ще була душа мала.

Рости ж так боляче і страшно! [1]

Дійсно, духовне зростання – процес болісний, вимагає певних зусиль, нелегкої праці і не кожному під силу. Але тим солодшою завжди є перемога.

Піднімаючи такі важливі теми, авторка стверджує, що добро – це не слова, а вчинки, інколи навіть найбуденніші. Так у поезії виникає образ пічника-інваліда, якому героїня зібрала скромний обід. Зігріти самотнє серце, допомогти ближньому – хіба це не зростання?

*А ми ж худобонька домашня –
нам треба хатнього тепла [1].*

Прикметно, що дія твору відбувається напередодні Різдва, з яким у твір входять біблійні мотиви. У ці незвичайні святкові дні разом зі світлом Віфлеємської зірки оселяється у душах людей надія на краще. Зло, яке є багатогранним і підступним, намагається не допустити цього. Невипадково у вірші тріснув старенький глечик і «злякав зізду». Лише міцна віра у можливість зміни світу здатна витримати навіть найпотужніший натиск темних сил. І тоді морок згине назавжди:

Замерзла в глечичу вода.

І, луснувши, старенький глечик

злякав зізду.

Втекла зізда...

То був салют земному дому,

Зимі земній, вогню земному,

душі, яка за ніч спочине,

і вранці вийде до воріт,

і знов дитячими очима

різдвяно осіє світ... . [1].

Упродовж усієї творчості Ірина Жиленко залишалася оптимісткою. Вона любить і вміє цінувати життя, захоплюється його багатогранністю. Саме це допомагає її ліричним героїням (та й їй самій) переживати різні негаразди:

А я собі наказую: «Мовчи!

Ніхто на світі не повинен знати,

що в цьому домі, повному досад,

я не людина, я – вікно у сад» [1].

Отже, на сторінках творів Ірини Жиленко постає дивовижно-прекрасний художній світ, осягнення якого відбувається на рівні інтуїції, прозріння, духовного осяяння. Буття ліричних героїнь не можна назвати спокійним. Легкість, затишність переплітається з сумом і тривогою, оскільки у житті завжди борються добро і зло. Образи казкових персонажів, яскрава кольорова палітра створюють момент казковості, який є у багатьох віршах поетеси, і повертає у дитинство. Особлива роль належить образу світла, яке проймає усю творчість письменниці. Воно є втіленням вищих сил, які завжди перемагають і вселяють надію на краще. Важливу роль відіграють у поезії і біблійні мотиви, які підкреслюють нестримне прагнення особистості до духовного зростання і досконалості.

Список літератури

1. Жиленко І. В. Антологія української поезії / І. Жиленко // Антологія української поезії [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://ukr-lit.net/nasha-biblioteka/1334-news/3510-antologija-ukra>.
2. Жиленко І. Вечірка у старій винарні / Ірина Жиленко. – К. : Спілка письменників України, фонд «Літературна скарбниця», культурний центр «Світовид», 1994. – 104 с.
3. Жиленко І. Homo feriens: Спогади / І. Жиленко; передм. Михайлини Коцюбинської. – К. : Смолоскип, 2011. – 816 с.
4. Жиленко І. Цвітіння сивини / Ірина Жиленко. – Харків : Фоліо, 2003. – 104 с. : портр.
5. Сардарян К. Г. Епістолярії Ірини Жиленко в біографічному та історико-культурному контексті : монографія / К. Г. Сардарян. – Донецьк : «Ноулідж», 2014. – 216 с.
6. Тарнашинська Л. Українське шістдесятництво: профілі на тлі покоління (історико-літературний та поетикальний аспекти) – К.: Смолоскип. 2010. – 632 с.